# Industrialisace zemědělství.

JUDr. Václav Schuster.

## I.

Když obyvatelstvo střední Evropy přešlo ze stavu hospodářství pastevního k pravidelnému vzdělávání půdy v pevných sídlech, položeny základy k vývoji dokonalejších forem společenské a právní organisace a současně i k pokrokům v hospodaření. Majetkoprávní přeměny úzce souvisely se způsobem hospodaření a poměry hospodářskými. Z různých forem kolektivního vlastnictví půdy vzrůstá pozvolna neobmezené vlastnictví soukromé jakožto podmínka i záruka hospodaření stále intensivnějšího. Osobní poddanství (nevolnictví) sedlákův mizí většinou již v 18. století. Dne 31. května r. 1771 schvaluje sněmovní shromáždění českých stavů rozhodnou většinou návrh císaře Josefa II. na zrušení osobního poddanství; v r. 1848 následuje vyvazení selských pozemků a souvislé s tím zrušení roboty, jež bylo nutností nejen politickou, než i hospodářskou. Celý systém hospodaření do té míry se změnil, že robota řádně hospodařící vrchnosti již ani valně prospívati nemohla, a skutečně také mnohé vrchnosti plnění robotní povinnosti na mnoze již ani nepožadovaly. Robota stávala se hospodářským anachronismem i pro vrchnost, i pro sedláka. Vždyť již r. 1845 pracoval činorodý český hospodář František Horský, muž podivuhodného vlivu na pokrok polního hospodářství v Čechách a v zemích okolních, na proslulém svém spise: Die Vorzüge der Fruchtwechselwirtschaft durch Thatsachen bewiesen. Staré hospodářství třípolné (trojhonné) se svou věčně stejnou jednotvárností a pravidelným úhořením ustoupilo střídavému. Dnes však překonáno i učení Fr. Horského, systém hospodaření vázaného vůbec padá a vítězí hospodaření volné, nikoli ovšem naprosto nevázané, nýbrž určované přirozenou polohou, rentabilitou, podmínkami tržními, možností rychlé náhrady spotřebených látek, výsledky vědeckého



KNIHOVNA
MINISTERSTVA SOC. PÉČE

badání. Hospodaření mění svou bývalou podobu všude, zejména však tam, kde intensita hospodaření se stupňuje. Intensitu hospodaření nelze však stupňovati do nekonečna, neboť čistý zisk z půdy nestoupá ve stejném poměru s množstvím práce a kapitálů, věnovaných na její obdělání. Přestoupí-li se určitá mez hospodářské intensity, stávají se zvýšené náklady výrobní hospodářsky nepřípustnými, t. j. zmenšujíce čistý zisk z půdy, mají opačný výsledek, než byl zamýšlen. Stanoviti vrchol intensity hospodářsky zdůvodněné jest v konkretních případech věcí rolníkovy kalkulace; všeobecně lze říci, že u rostlin cennějších (průmyslových rostlin, chřestu, zelí a pod.) dospíváme k vrcholu intensity hospodářsky přípustné později než u rostlin levných (obilí, travin, a t. d.), které vysokých výrobních nákladů nesnesou. Intensita hospodaření jest pojem relativný i kolísavý, nelze pro ni stanoviti všeobecného a trvalého pravidla kromě svrchu označené zásady o přípustnosti hospodářské, jejíž praktické použití jest však takměř v každém jednotlivém případě rozdílným. S vývojem intensivního hospodaření v četných vztazích souvisí skutečnost, která bývá nyní označována příliš úzkým a spolu poněkud záhadným názvem »industrialisace zemědělství«. V bojích o autonomní celní tarif a obchodní smlouvy zaznívá toto slovo tu jako hudba míru, tam jako trumf vyhozený proti nárokům agrárním. Leč tento omyl byl důkladně opraven v červenci publikovaným návrhem celního tarifu říšsko-německého, jehož ostří namířeno jest zejména též proti dovozu produktů zemědělství industrialisovaného.

V postupné industrialisaci zemědělství dlužno rozeznávati, přihlížíme-li toliko k době novější, kdy teprve vlastní pojem industrialisace zemědělství vzniká a dochází určitěji vyhraněného výrazu, hlavně dvojí stránku, rozdílnou časově i věcně. Prvá, starší, zračí se v průmyslovém zužitkování rostlin v závodech hospodářských. Nejedná se tu tudíž o industrialisaci zemědělství samotného v užším, pravém slova toho smyslu. Jde tu o procesy výrobní technicky rozdělené a hospodářsky jen potud souvislé, pokud jsou to zemědělci sami, kteří plodiny své průmyslově zpracují, slovem o zemědělskou industrii, nikoliv o industrialisované zemědělství. Ovšem, že i zemědělská industrie, i industrialisované zemědělství často spolu nerozlučně souvisí, nikoliv však vždy. Na př. hospodářské lihovary nejsou nikterak ve spojitosti s industrialisovaným hospodářstvím, spíše naopak! Jest nepochybno, že průmysl hospodářský (cukrovary, sladovny, pivovary, lihovary, sušírny na

čekanku i na ovoce, strojní mlékárny, drožďárny, výrobny konserv ovocných a zeleninových, mlýny, pekárny, výrobny košíků, pily atd.) zvyšuje výnosnost výroby zemědělské, vyvolává intensivnější hospodaření a jest středním článkem mezi ostatní výrobou průmyslovou a výrobou zemědělskou. Interes hospodářského průmyslu souvisí těsně se zájmy zemědělskými, a že do značné míry tomu tak i ve příčině ostatní produkce průmyslové, bylo již mnohokráte objektivnými posuzovateli prokázáno.

Industrialisace zemědělství v restringovaném, moderním slova toho smyslu jest pravidlem doprovázena znamenitě stupňovanou intensitou hospodaření a jeví se v přítomné době zevně zejména v přechodu od výroby obilní k výrobám jiným. Podstatné známky industrialisace jsou:

1. Málovýnosná odvětví zemědělství se pozvolna opouštějí, výnosnější se zvelebují a rozšiřují, zcela nová se zavádějí. Klasickým příkladem jest tu Dánsko a některé jihozápadní kraje říše německé. Hlavně ve třech směrech »industrialisuje« se dánské zemědělství. Chov hovězího dobytka, lukařství a pěstování pícnin umožňuje rozsáhlé mlékaření, výrobu másla a sýra. V Dánsku jest 1025 družstevních mlékáren se 126.000 členy, tak že každý 18. obyvatel jest podílníkem mlékárny. Vedle toho jest řada mlékáren soukromých a 25 družstevních jatek s 54.000 členy. Dánsko zásobuje svým máslem Londýn. Vývoz potkával se s obtížemi, pokud nebyl zaveden jednotný způsob označování, balení a vzhledu (barvy) másla. Toho docíleno vzornou, uvědomělou poctivostí dánského rolníka, který ví, že přibalováním horšího másla by poškodil celý dánský export do choulostivého Londýna, kde při lepších tabulích dánské máslo nikdy nechybí, a pak přísným dozorem. Vývozcem jest rolnictvo samo: jemu přináleží veškerý zisk z výroby i obchodu. Všude čistota a pořádek, ve statku, v chlévě, v mlékárně, máslárně i balírně.

Dále spadá sem velmi intensivní chov vepřového dobytka, který se v družstevních porážkách zabíjí a pak ponejvíce též do Anglie vyváží. Třetím výnosným odvětvím tamního zemědělství jest chov slepic a vývoz vajec. I tu záleží na jednotnosti a přesnosti dodávek, jakékoliv šlendriánství mohlo by vývozní schopnost Dánska důkladně pošramotiti, podobně jako rakouský vývoz některých průmyslových výrobků znemožnili nesolidní, lehkovážní podnikatelé, žijící ze dne na den, kteří neostýchali se hoditi na dotyčné trhy cizozemské zboží špatné. Dánský rolník jest však v pravdě uvědomělý a má tolik

*

smyslu pro celek i pro vlastní svůj prospěch, že nedopustí se podvodů, jež by sedlák méně vzdělaný pokládal za »chytráctví«. Pěstování zeleninových specialit, zvl. pověstně lahodných jahod, jest rovněž v Dánsku domovem. Příkladem rozvinutého zahradnictví jest však hlavně Německo západní. Středisky jsou Erfurt se svým zelinářstvím, semenářstvím a květinářstvím, Brunšvik v pěstění chřestu, Badensko v ovocnictví a Frankfurt n. M. speciálně ohledně jablek, Rýn s proslulým vinařstvím a ve středním Německu Frankfurt n. O., kde domovem intensivní pěstění jahod. Sporadicky pěstují se (na půdách kamenitých) i kopřivy k sušení, pak heřmánek, šafrán, reseda na semeno a jiné zvláštnosti v značnějších rozměrech. Zahradnictví v těchto krajích jest velikolepé, nedosáhlo však posud kulminačního bodu svého rozvoje. Dospěje k němu po třech cestách: rozvojem družstevnictví, použitím nejnovějších pokroků zahradnické techniky a rozšířením výroby konserv. Na těchto drahách dlužno doplniti organisaci společného, výhodnějšího nákupu výborných semen, nářadí, strojů, baliva atd., organisaci prodeje vývozu na základě jednotných kvalit a jednotného balení, zužitkování přebývajícího ovoce i zeleniny v sušírnách a výrobnách konserv. Spotřeba konserv roste s rozvojem námořnictví, ve vojště, v hostincích, i v domácnostech jest konserva stále častějším hostem, osvobozujíc hospodyni od mnohé práce. — Pěkným příkladem specialisace v oboru zahradnictví jest okolí Londýna, kde celé osady zabývají se pěstěním jediné plodiny, anebo anglický ostrov v La Manche Guernesey, kde výhradně rajské jablko a víno se pěstuje ve sklennících, jimiž jest celý ostrov poset. Při tomto způsobu hospodaření, jenž také v Čechách tu a tam se rozmáhá, mizí dřevní povaha zemědělské výroby. Zemědělství nabývá rázu průmyslového, oba činitelé výrobní, práce a kapitál, uplatňují se podobně jako v průmyslu, kdežto třetí činitel, síly přírodní, pozbývá své někdejší převahy. Vítězí práce, podnikavost, dovednost a síla kapitálová, přiměřená zhospodařovanému objektu. Velkovýroba nikoliv.

2. Intensita hospodaření (v přípustných hranicích) roste, výsledky badání vědeckého, zvl. chemie, se v praxi zužitkují, upotřebují se hojněji nové stroje, nástroje a hnací síla neživočišná, utužuje se spojitost s průmyslem zemědělské plodiny zpracujícím. Minuly doby, kdy hospodáři stačily sporé vědomosti ku vzdělávání hroudy zděděné. Zdatný hospodář dnes ustavičně se pídí po výsledcích badání lučebního i po pokrocích ve strojnictví hospodářském; strnulé stanutí na posavad-

ních formách hospodaření znamená stížení soutěže a hmotnou ztrátu. Význačným příkladem hospodáře badatele jest dr. phil. Schultz, jenž na svém statku v Lupitzi, v provincii saské, provedl prakticky stkvělý důkaz úspěšnosti t. zv. zeleného hnojení. Statek Schultze-Lupitze sestává z lehké, písečné, ne příliš úrodné půdy a není nikterak typickým představitelem industrialisovaného hospodářství, poněvadž jest věnován hlavně pěstění obilí, za to však důkazem, jaké důležitosti jest v zemědělství použití výsledků vědeckého badání v praxi. Zelené mrvení spočívá pravidlem v tom, že se v mezidobí mezi sklizní a novým vsetím rostliny, olupující půdu o cenné látky (obilí, řepy atd.), zaseje taková rostlina lupenatá (jako lupina, vikev, hořčice, hrách jistých druhů), která cenné látky (dusík ze vzduchu) nashromažďuje a byvši zaorána, půdu znamenitě obohatí. Tak nahrazoval Schultz zejména přirozenou mrvu, jež mu chyběla následkem záměrného *ne*odchovávání dobytka; v normálních hospodářstvích levně doplňuje mrvení zelené mrvení živočišné i umělé, aniž by v nejmenším vadilo pravidelnému postupu v hospodaření. Schultz podal o výsledcích svého velikolepého pokusu zevrubnou zprávu, v níž dokázal značné obohacení půdy a rostoucí výnosy na statku Lupitzi, jenž náleží dnes k nejproslavenějším v Evropě. Jiným vzorem zužitkování vědeckého badání jest statek Hadmersleben blíže Halle n. S., vynikající vzorným semenářstvím. Hnojení i setbě věnuje se největší péče. Obilní rostlinky sotva že vzešly, již se okopávají, po pleveli ani stopy. Po žních vybéře majitel sám se svými úředníky nejkrásnější klasy, z nich opět nejlepší zrna a provádí nejzevrubnější rozbory a zkoušky. Zaseté zrno zmnohonásobí se více než padesátkráte. Vedle semen obilních pěstují se i semena řepní, zeleninová a j.*)

*) Zajímavý konkretní doklad vzrůstajících naturálních výnosů z půdy uvádí dr. W. Rimpau v článku: »Die Bewirtschaftung einer preussischen Domäne im 19. Jahrhundert«. Na velkostatku Schlanstedtském (blíže Halberstadtu) sklidilo se průměrně na 1 jitru (Morgen) v centech:

| R. | Pšenice | Žita | Ječmene | Ovsa | Zemáků | Řepy cukr. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1836—39 | **7·75** | **8·26** | **7·76** | **7·12** | — | — |
| 1840—44 | 7·46 | 7·43 | 8·05 | 8·05 | — | **90·0** |
| 1845—49 | 7·26 | 8·50 | 10·51 | 7·76 | — | 119·6 |
| 1850—54 | 8·90 | 8·85 | 10·99 | 10·01 | — | 115·5 |
| 1855—59 | 8·56 | 8·01 | 9·05 | 12·08 | — | 125·8 |
| 1860—64 | 10·77 | 9·40 | 10·92 | 12·25 | **83·3** | 160·0 |
| 1865—69 | 10·81 | 9·53 | 11·17 | 12·29 | 85·6 | 142·6 |
| 1870—74 | 11·80 | 9·41 | 11·10 | 13·18 | 76·1 | 145·8 |

Ustavičné pokroky v strojnictví hospodářském nebyly s to vyrovnati značnější ekonomický převrat ve výrobě zemědělské, třebas značně změnily techniku hospodaření. Pára nevytlačila sílu živočišnou, zejména orba jest takměř výhradnou doménou potažité síly zvířecí, poněvadž orání parou vyplácí se jen na velikých komplexech, při orbě hluboké v těžkých půdách. Teprve nejnovější pokroky technické a zejména zavádění hybné síly elektrické zdají se nasvědčovati obratu pronikavějšímu. Na letošním výstavním trhu hospodářském v Praze podávala výtečná exposice firmy Fr. Křižíka krásné ukázky zužitkování elektrické síly hybné v polním hospodářství. Na světové výstavě v Paříži r. 1900 viděli jsme podivuhodný Bajacův pluh hnaný silou dobytčí (žentourem), parou i motorem petrolejovým. Na panství hr. Jos. Herbersteina v Libochovicích zřízena elektrická centrála, jíž motorický pohon opatřují 2 turbiny na Ohři Na statku p. Bujattiho (blíže Mnichova Hradiště) pracuje elektrická mlátička a oblouková světla umožňují práci za tmy. V okresu Velvarském pomýšlí se použiti vodní síly, nakupené stavbami kanalisačními ve Vltavě, k vyrábění elektřiny k účelům zemědělským. Neklamou-li všechny známky, rozhojní elektřina strojní provozování v zemědělství netušenou měrou. Elektrický pluh rozbrázdí daleko větší plochy, než kdy bylo přáno těžkopádnému pluhu parnímu. Záhy snad nebude vzácností elektromotor připevněný na sklopovací pluh a pohybující se zároveň s pluhem. Na místě parních kolosů a tahání pluhu na lanu, jež velikým třením a navinováním maří značnou část síly, nastoupí dva zakotvovací vozy, z nichž se každý na jednom konci pole zakotví a jedním řetězem po poli taženým se pevně spojí. Pluh s elektromotorem se pak pohybuje podél řetězu s jedné strany; dooral-li ku konci pole, překlopí se pluh, elektromotor se zapne na zpětný pohyb a pluh se opět podél druhé strany řetězu vrací, zabíraje vždy 5, celkem tedy 10 brázd, načež se může s oběma za-

| R. | Pšenice | Žita | Ječmene | Ovsa | Zemáků | Řepy cukr. |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1875—79 | 12·70 | 9·78 | 10·37 | 14·74 | 83·6 | 136·8 |
| 1880—84 | 16·66 | 12·39 | 13·88 | 15·86 | 94·2 | 179·6 |
| 1885—89 | 15·30 | 11·56 | 16·37 | 17·00 | 93·9 | 161·8 |
| 1890—94 | 16·76 | 12·76 | 16·39 | 15 84 | 112·5 | 187·0 |
| 1895—98 | **16·40** | **12·27** | **15·05** | **16 30** | **103·9** | **200·5** |

Prof. Delbrück dokazuje možnost zdvojnásobení a při některých rostlinách i zmnohonásobení plodinové produkce. — Spokojujeme se s uvedením řečených typických příkladů, ač by bylo lze vyjmenovati ještě řadu příkladů dalších, a to nejen cizích, nýbrž dílem i domácích.

kotvovacími vozy popojeti, řetěz znovu napnouti a dále orati. Manipulace jest jednodušší než při pluhu parním anebo při pluzích elektrických soustav jiných, neboť řídič, jenž sedí na pluhu, má řízen pohybu prostřednictvím elektromotoru zcela v moci. Vedle elektromotorů počíná se užívati i motorů petrolejových, líhových, benzinových a j. Petrolejový motor (ponejvíce o 5 koňských silách) jest používán hojně mezi malorolnictvem francouzským. Téměř se zdá, jako by se měla naplniti v brzku prorocká slova básníkova, jimiž nepřekonatelný Jindřich Heine kdysi označil zhoubnou soutěž železných ořů:

»Bedroht ist das ganze Pferdegeschlecht
von schrecklichen Schicksalsschlägen.
Obgleich ein Schimmel, schau ich doch
einer schwarzen Zukunft entgegen «

— — — — — — — — — — —

Nejen elektrické dráhy, automobily a motory živnostenské, také elektrické mlátičky, šrotovníky, řezací stolice, pumpy, aparáty na líhnutí atd. atd. jsou již v oběhu a za nedlouho nebude hospodářského stroje, jehož by se byla nezmocnila elektrická síla. Teprve elektřina vykoná, co parní síle nebylo přáno, a zavede strojní provozování v zemědělství na celé čáře. Povaha zemědělského provozování sblíží se s výrobou průmyslovou, hospodářské i sociální poměry venkova doznají vážné změny.

3. Rolnictvím proniká stále intensivněji živel podnikatelský a obchodnický. Minuly doby, kdy rolník značnějšího provozovacího kapitálu nepotřeboval a kdy mu prodej výrobků nepůsobil valných potíží. Rolník stává se podnikatelem, vyrábějícím pomocí cizí práce a z valné části i cizího kapitálu, a zisk, jejž béře, není již ryzím výnosem z půdy, nýbrž ze značné části rentou podnikatelskou. I v obilním obchodě, v celku primitivném, nastaly přeměny. Krajinské trhy upadají a nízké ceny obilní nutí rolníka, aby zbytek svého zisku neobětoval domácímu překupníku. Rolník, který kupuje a vykrmuje dobytek, provozuje mlékařství, pěstuje v značnějších rozměrech zeleninu, zvl. zeleninu jemnou a cennou, jako chřest, jenž sám rozesílá ovoce, rajská jablíčka, musí býti vyzbrojen všemi vlastnostmi dobrého obchodníka. Hbitost, přesnost, dovednost získávati vhodný odbyt, vyhledávati nákupní prameny, bezvadně rozesílati zboží, řádně účtovati, — to vše osvojiti si má moderní hospodář, nechce li podlehnouti v soutěžném zápase. Kde hospodářství spojeno s průmyslovým závodem, jest potřebí podnikatelského a obchod-

nického ducha ještě pronikavějšího. Formy úvěrnictví se rovněž změnily. Časy, v nichž bylo dlužícímu se rolníku klepati do omrzení na dvéře, než mu konečně za drahé peníze otevřeli, již minuly. Nejen že jsou rolníku otevřeny brány úvěru hypotečního až příliš dokořán, také úvěr osobní stává se mu pozvolna přístupnějším a staví jej na roveň s průmyslníkem a obchodníkem. Mnozí rolníci tyto přeměny dobře pochopili. Typickým příkladem u nás jsou četní nájemci dvorů. Obchodník s duší, tělem a při tom dobrý hospodář vytěží mnohý nájemce vzdor drahému nájmu z najatého objektu i za pokleslých cen plodinových mnohonásobně více, než za stejných poměrů leckterý sousední hospodář vlastník. Ne že by plenil půdu. Sám obchoduje, výhodně prodává, výhodně kupuje, výborně disponuje, využitkuje čas i pracovní sílu a nespokojuje se s pohodlnějším, avšak menším ziskem, po případě prodělkem pouhého výrobce, hospodařícího ve vyjetých kolejích.*)

4. S industrialisací zemědělství souvisí rozvoj hospodářského sdružování. Nemíníme tu ovšem organisace všeobecné, stavovsko-zájmové, ať si dobrovolné (spolky), ať si nucené (veřejnoprávná hosp. společenstva závazná), nýbrž organisace výdělkové, soukromoprávná družstva hospodářská, u nás hlavně dle zákona ze dne 9. dubna 1873 zřizovaná. Rozdílných výsledků družstevnictví nechceme se dotýkati. Pomíjíme proslavených příkladů dánských, belgických (ve vých. Flandrech Herzele, Borsbeke a j.), francouzských rolnických družstev mlynářských a pekařských, družstevnictví německého atd. i veškerých dat o rozvoji družstevnictví našeho. Úzký rámec této stati nepřipustí ani zběžného a kusého

*) Sr. zejména z české literatury: JUDr. Fr. Fiedler, Zemědělská politika, díl I.; prof. A. Kraus O rolnících dánských; Dr. Sitenský v Č. L. H. roč. IX. o zemědělství na světové výstavě 1900, ing. J. Jahn, Strojní síla v hospodářství, Č. L. H. r. IX. č. 5., pak mé statě Budoucnost velkovýroby v zemědělství v Obzoru Národohosp. č. 1., 1899, Pozn. k rozporu zájmů zeměděls. a průmysl., tamže č. 1., 1901, K soc. otázce stavu rolnického v Č. L. H. 1893, Průmysl a zemědělství v Moravs. Hosp. r. I. č. 5. a j. — Z cizí literatury zejm. P. Mack, Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebes durch Verbilligung der Productions-Kosten; Prof. Ruhland, Leitfaden zur Einf. in das Stud. der Agrarpolitik; Schultz-Lupitz, Zwischenfruchtbau auf leichtem Boden; Dr. Njemetzki, Brotzoll oder Handelsverträge? (Industr. der Landw.); Dr. O. Pringsheim, Landwirtschaftl. Manufaktur und elektrische Landwirtschaft (Braun's Archiv Heft 3., 4., 1900); Kautsky, Elektrizität in der Landw. (Neue Zeit Nr. 18., 1901) Hitier, L'agriculture moderne et sa tendance à s'industrialiser (Revue d'économie pol. 1901) a j. v.

náběhu v tomto směru. Pouze o průkaz souvislosti rozvoje družstevního ruchu s pokračující industrialisací zemědělství se pokusíme. Nejde nám ovšem o skupinu hospodářských společenstev úvěrních, nýbrž o skupinu družstev výrobních, zásobovacích, tržních (skladišť) atd.

Průmysl jest z valné části pouhým pokračováním výroby zemědělské, ježto zpracuje suroviny, které mu zemědělství dodává. Nejen t. zv. průmysl hospodářský, nýbrž i průmysl vlastní, jako textilní, dřevo zpracující atd. Pouze průmysly nerosty, najmě kov obrábějící a z největšího dílu též průmysly chemické jsou co do surovin na zemědělství neodvislé. Suroviny dodává jim však hornictví, jež jest se zemědělstvím podstatně spřízněno; vždyť na konec vše buď na zemi vyrůstá aneb jest v lůně země uloženo. Družstevní organisace jest plodem moderního národohospodářského rozvoje a všude vidíme hospodářská družstva v popředí. Nejen snad v Dánsku, kde každý 18. obyvatel a každý 4. otec rodiny jest podílníkem družstevní mlékárny, také v Německu, kde z veškerých družstev 80% slouží účelům zemědělským. Okruh působnosti družstev zemědělských jest schopen vzrůstu takměř nekonečného. Lesní producenti mohou se sdružiti ku zpracování dřeva, zejména ku vyrábění a prodeji specialních tovarů neb polotovarů, a není zemědělského produktu, jehož výrobci nemohli by se za příhodných podmínek sdružiti, aby produkt svůj průmyslově zpracovali, společně prodali a své potřeby opět ve velkém nakoupili. Spojitost výroby zemědělské a průmyslové utužuje se tím, že zemědělstvo s a m o se počíná zabývati průmyslovým zpracováním hospodářských surovin a samo se stará o obchodnický odbyt vyrobeného zboží. Děje se tak buď jednotlivě, hlavně však prostřednictvím družstev zemědělských. Rolník dodává mléko do rolnické mlékárny družstevní, která mléko roztřídí, opatří mu odbyt anebo je zpracuje v máslo, jež sama prodává. Podobně jest tomu při družstvech pekařských a mlynářských (hl. ve Francii), při družstvech jatečných, pro zužitkování ovoce a jiných plodin. Co bývalo výhradnou doménou průmyslu a obchodu, toho zmocňuje se pozvolna samo zemědělství. Vedle toho stává se také průmysl a obchod stále častěji majitelem aneb nájemcem objektů zemědělských. Obě odvětví tak se prostupují, že tím, že zemědělství se industrialisuje, část průmyslů se zároveň agrarisuje. Klesá počet průmyslů isolovaných, nepřístupných agrarisaci. Rozvoj rolnických družstev zásobovacích usnadní bezprostřední styk zemědělství a průmyslu. Ani mezinárodní obchodní styk družstev není vyloučen, jak

o tom svědčí snahy Alliance coopérative internationale s ústřední kanceláří v Londýně. A tak otevírá rozvoj družstevnictví hospodářského zcela nový rozhled do budoucnosti. V Dánsku, a dílem i jinde nabývají tyto vývojové tendence již tvarů zcela určitých.

Načrtnutými zjevy nejsou ovšem vyčerpány všechny známky postupující industrialisace zemědělství a není to také úkolem povšechného přehledu. Snad podařilo se však zachytiti alespoň některé charakteristické rysy onoho velkolepého přerodu, jenž děje se ve výrobě zemědělské; v příští stati naznačíme čelné důsledky z něho plynoucí. (Dokončení.)

---

# Marné strachy a kořen všeho zla.

Poslední dobou zdá se být vzrušen celý svět. Mluví a píše se pouze o novém celním tarifu německém. Leč dle toho, co se o něm píše a mluví, byl by prostě a poctivě smýšlející člověk ponoukán rozděliti autory všech projevů na lidi buď jednostranné, buď nalézající se v omylu, a tázati se sám sebe, kde jsou vlastně a kterak smýšlejí ti, kteří nepatří ani k jedněm ani k druhým.

Vyjádřím se podrobněji, pokud toho dovoluje rámec článku.

V »Národohospodářském slabikáři« označil jsem každé clo za důchod státu a více nic. »Ochranářská« jeho povaha jest pouze vybájena a zakládá se na dosavadní prostotě a bezstarostnosti spotřebovatelstva.

Jako důvod ku stanovení cel vidím tři věci: Předně že každý stát potřebuje čím dále tím více peněz, za druhé tak zvanou obchodní bilanci a za třetí to, co francouzský ministr Yves Guyot nazývá žebráckým duchem.

Že stát potřebuje peněz, není zcela nic nepřirozeného ani závadného. On nehromadí, vydávaje vše, co přijímá, mnohdy i víc. Veliká jeho vada leží však v tom, že potřebných peněz vymáhá též pomocí cel a tak všecky výrobky na úkor spotřebovatelstva, tedy i obchodu a průmyslu, zdražuje. Neboť základem každého hospodářského vývoje jest pouze a jedině koupěschopný spotřebovatel a více nic. Činiti mu zbytečnou drahotou potřeby jeho nepřístupnými, jest oslabovati to, na čem se obchod a průmysl zakládá, a poškozovati sebe sama. A žádný národohospodář neměl by nikdy ztráceti z mysli, že všecky plodiny a výrobky, všecko zlato a stříbro, všecky peníze, všecka služba a práce, schopnost i námaha,